

den namelijk in keurige statistieken naar beroep, leeftijd en opleiding, maar niet naar geslacht. Het is dus niet bekend hoeveel vrouwen vallen onder de categorieën 'arbeiders' of 'kantoorpersoneel' in deze statistieken. Ledenlijsten zijn grotendeels verloren gegaan. Bij de verkiezingen van '30 en '32, waarbij de nazi's spectaculaire winst maakten, stemden in ieder geval bijna net zoveel vrouwen als mannen op Hitler. Dat weten we zo precies omdat vrouwen bij deze verkiezingen witte en mannen grijze stembriefjes kregen. Behalve zijn charisma speelden volgens Koonz andere elementen mee in Hitlers aantrekkingskracht op vrouwen: angst voor de crisis en voor de vrouwenemancipatie.

De Weimarrepubliek had de emancipatie van vrouwen bevorderd door het algemeen kiesrecht in te stellen en het middelbaar en hoger onderwijs ook voor vrouwen toegankelijk te maken. Veel jonge vrouwen maakten van deze mogelijkheden gebruik om een goede opleiding en een baan te krijgen. Vrouwen hadden altijd al gewerkt, in de landbouw, industrie en uiteraard in de huishouding. Het verschijnsel dat vrouwen ook leidinggevende functies veroverden was echter nieuw.

In de loop van de jaren twintig ontstond het stereotype van de 'Nieuwe Vrouw': een ambitieuze jonge vrouw die niet wil trouwen maar carrière maken en haar zelfverdiende geld uitgeeft aan modieuze korte rokjes en cosmetica. Deze 'Nieuwe Vrouw' werd het symbool van de decadentie en seksuele vrijheid van de Weimarrepubliek, die vele Duitsers verafschuwden. Traditionele vrouwen voelden zich zeer bedreigd door de emancipatie en de teloorgang van de oude moraal. Zij zagen zichzelf, als ouderwetse moeder en huisvrouw, links en rechts ingehaald worden door moderne meiden met moderne ideeën. De crisisjaren verergerden hun angsten.

De crisis sloeg in Duitsland eerder en harder toe dan in de omringende landen. De enorme werkloosheid – in '32 kende Duitsland zes miljoen werklozen – veroorzaakte grote armoede en politieke chaos. Vrouwen werden op een andere manier dan mannen met de crisis geconfron-

teerd. In een poging om de eindjes aan elkaar te knopen en het gezinsinkomen op peil te houden namen veel vrouwen die tot dan toe thuis hadden gezeten, een baan aan. Vrouwenlonen lagen gemiddeld dertig procent lager dan het mannenloon. Terwijl de werkloosheid onder mannen hand over hand toenam, groeide het aantal werkende vrouwen.

De paradoxale situatie ontstond dat vrouwen, die individueel zo hard probeerden de crisis te bestrijden, er als collectief van beschuldigd werden de crisis te veroorzaken. Zij zouden mannen hun werk afpakken. Niemand stak echter een beschuldigende vinger uit naar de ondernemers, die ontegenzeggelijk profiteerden van de goedkopere vrouwenarbeid.

In deze tijd groeide het ledenaantal van de nationaal-socialistische vrouwenorganisaties en de oude conservatieve vrouwenverenigingen enorm. Deze vrouwenorganisaties wilden de traditionele status van vrouwen als echtgenote en huisvrouw beschermen. Daartoe ontvouwdde zij het idee dat voor vrouwen een eigen, aparte levenssfeer gecreëerd zou moeten worden. Deze *Lebensraum*, zoals ze die zelf noemden, moest stevig afgeschermd worden van de harde maatschappelijke werkelijkheid. Die moest aan mannen worden overgelaten, zodat vrouwen in hun eigen *Lebensraum* ongestoord zaken als liefde en huiselijkheid konden cultiveren.

De *Lebensraum* die conservatieve vrouwen voor ogen hadden, stemde keurig overeen met de gescheiden werelden – één voor mannen en één voor vrouwen – uit Hitlers blauwdruk voor een nieuwe maatschappij. Daarom werden volgens Koonz veel vrouwen lid van de nazipartij en verleenden ook traditionele vrouwenorganisaties hun medewerking aan de totstandkoming van het Duitse Rijk.

Na Hitlers machtsovername in '33 kwamen de Duitse vrouwen er achter, aan welke wolf in schaapskleren ze zich hadden overgeleverd.

"Een vrouw zei eens tegen mij: U moet er voor zorgen dat er vrouwen in het parlement komen, want alleen zij kunnen het veredelen. Ik geloof niet, antwoordde ik haar, dat de mens iets moet veredelen, wat slecht is. Ik wil niet aan de vrouwen overlaten, wat ik de mannen af wil nemen!" donderde Hitler in een van zijn toespraken tot de nazi-vrouwen. Geheel volgens deze logica werden vrouwen na '33 buiten de regering en het parlement gesloten en verloren zo'n 19.000 vrouwelijke bestuursambtenaren hun baan. Leraressen werden massaal ontslagen, getrouwde vrouwelijke artsen moesten hun praktijk sluiten en vanaf '35 werden vrouwelijke en joodse artsen niet meer door het ziekenfonds betaald. Aan de universiteiten werden veel medewerksters ontslagen en er kwam een numerus clausus voor

'De blik van de Führer rustte op mij. Mijn normale brutaliteit was verdwenen, het grote ogenblik, de geweldige belevenis deden mij verstommen, het piepklein was ik voor deze man!' Foto ABC

